

УДК 346.91(477)(045)

Галина Пігарева,асистент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ЗАГАЛЬНОВИЗНАНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена визначенню загально визначених принципів здійснення правосуддя на підставі аналізу міжнародного та національного досвіду. Доведено, що, орієнтуючись на міжнародно-правові стандарти здійснення правосуддя, принципи господарського судочинства отримали своє закріплення в Конституції України, Господарському процесуальному кодексі України та законодавстві про судоустрій і статус судів. Підкреслено, що в сучасний період принципи господарського судочинства продовжують розвиватися та удосконалюватися в умовах євроінтеграції України.

Ключові слова: принципи, правосуддя, національний досвід, міжнародний досвід, Конвенція, господарське судочинство, господарське процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. Правосуддя як основний правозахисний механізм може виконувати свою роль саме завдяки загально визначеним принципам, які є орієнтиром у нормотворчій діяльності в процесі вдосконалення господарського судочинства та які надають можливість господарському суду забезпечити правильне застосування господарського процесуального законодавства.

У контексті реформування судової системи важливе місце посідають питання загально визначених принципів здійснення правосуддя, окремі аспекти яких досі мають дискусійний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо дослідження принципів здійснення правосуддя в області господарського судочинства були розглянуті такими вченими, як О.А. Беляневич, В.К. Мамутов, Л.М. Ніколенко, Д.М. Притика тощо.

Метою статті є загально теоретичне дослідження та систематизація принципів здійснення правосуддя на базі національного та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити поняття «принципи правосуддя», треба визначити саме поняття «принципи». У науковій літературі існує багато думок вчених, але з їх аналізу можливо зробити висновок, що принципи є основними засадами, що характеризують будь-який режим діяльності.

У науці виділяють такі ознаки принципів:

- нормативне закріплення;
- здійснення за допомогою механізму реалізації правових норм;
- визначення змісту або механізму реалізації правових норм.

Отже, принципи господарського судочинства – фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства та які визначають систему організації господарського суду [1, с. 174].

Принципи господарського судочинства знаходять свій прояв у протягом всієї діяльності господарського суду, на всіх стадіях господарського процесу.

У визначенні переліку принципів правосуддя треба орієнтуватися на національний та міжнародний досвід, тобто національний досвід представлений завдяки закріпленню принципів в Конституції України [2], Господарському процесуальному кодексі України [3] та законодавстві про судоустрій і статус судів [4], а міжнародний досвід – закріплення міжнародно-правових стандартів, а саме Конвенції про захист прав і основоположних свобод [5].

До принципів правосуддя слід віднести такі принципи: законності, здійснення правосуддя судом, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, незалежності суддів, гласності розгляду справи та повної фіксації технічними засобами, об'єктивної істини, змагальності сторін, обов'язковості рішень суду, мови судочинства та справедливості.

Принцип законності є конституційним принципом. Особливість цього принципу зводиться до зобов'язань розглядати всі спори, неухильно дотримуючись господарсько-процесуальних норм, вирішувати господарські спори в чіткій відповідності із законом. Принцип законності може бути не в достатній мірі реалізовано за умови, якщо у конкретній справі господарський суд повно й об'єктивно не встановить дійсні обставини справи, права та обов'язки сторін. Особливу актуальність цей принцип має в умовах застосування конвенційних норм та рішень Європейського Суду з прав людини, тобто коли рішення суд базується не тільки на нормах національного законодавства.

Принцип здійснення правосуддя судом закріплено в Конституції України [2] та Законі України «Про судоустрій і статус судів» [4]. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Закон

України «Про судоустрій і статус суддів» в ч. 2 ст. 5 зазначає, що особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність згідно з законом. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом полягає в тому, що відповідно до ч. 1 ст. 21 Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [2]. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність і свобода – невід’ємні умови життя людини, в своїй єдності створюють справедливість. Справедливо тільки те, що зберігає свободу і застосовується до всіх людей в рівній мірі. Для усіх громадян правосуддя здійснюється в єдиному процесуальному режимі. Жоден громадянин не може бути звільнений від будь-яких встановлених законом процесуальних обов’язків, або навпаки, бути наділений будь-якими додатковими процесуальними правами. Винятки з цього правила передбачені для осіб, які мають статус недоторканності – Президента України, суддів, депутатів Верховної Ради України.

Принцип рівності всіх учасників судового процесу можливо розглядати в двох аспектах, а саме процесуальному та матеріальному. Матеріальний аспект полягає в тому, що до всіх учасників судового процесу матеріальний закон має застосовуватися однаково. Вимога однакового застосування законів – це інтерпретація положення про те, що право є застосуванням рівного масштабу до різних осіб. Такий погляд надає можливість по-новому оцінити роль і місце судової практики в правозастосовній діяльності, адже однією з перших умов правосуддя є та, аби закони до всіх застосовувалися однаково. Процесуальний аспект полягає в тому, що всім учасникам судового процесу мають бути надані рівні процесуальні права [6, с. 72].

Принцип незалежності суддів гарантується Конституцією України [2] та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [4]. Відповідно до ст. 126 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» встановлено, що суди, здійснюючи правосуддя, є незалежними від будь-якого незаконного впливу.

Принцип гласності розгляду справи та повної фіксації технічними засобами є важливою передумовою здійснення правосуддя. Конкретизуючи цей принцип, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначив, що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати його судової справи [4]. Кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Розгляд справ у господарському суді відбувається відкрито, крім випадків, встановлених процесуальним законом. Учасники судового процесу та інші особи, присутні на

відкритому судовому засіданні, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду. Розгляд справи в закритому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом. Під час розгляду справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому процесуальним законом.

Принцип об’єктивної істини диктує необхідність активізації діяльності суду в процесі. Істинним називається судження, у якому правильно віддзеркалюється об’єктивна реальність. Щодо цього принципу, то в науці існують різні думки щодо його застосування в господарському процесі. В умовах активного застосування принципу змагальності він практично втрачає свою актуальність, але будь-яке рішення суду повинно бути істинним. Тому цей принцип має право на застосування в господарському процесі. Під істиною в господарському процесі розуміється правильне судження судді або суддів про дійсно фактичні обставини у справі у їх правовій оцінці. Законодавство про господарське судочинство передбачає перелік доказів, за допомогою яких встановлюються фактичні обставини, порядок їх подання, витребування, правила оцінки доказів. В інтересах реалізації принципу об’єктивної істини як його гарантію встановлено обов’язок суду здійснювати керівництво господарським процесом. Суд, зберігаючи незалежність, об’єктивність і неупередженість, здійснює керівництво процесом, роз’яснює особам, які беруть участь у справі, їхні права і обов’язки, попереджає про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій, надає особам, які беруть участь у справі, сприяння в реалізації їхніх прав, створює умови для всебічного та повного дослідження доказів, встановлення фактичних обставин і правильного застосування законодавства у вирішенні господарських справ. Рішення суду повинно бути обґрунтованим. Істина народжується в суперечці. Методом досягнення істини в господарському судочинстві виступає змагальність сторін в умовах рівноправності.

Принцип змагальності закріплено у ст. 4³ Господарського процесуального кодексу України [3]. Принцип змагальності є загальновизнаним стандартом правосуддя, його включено до поняття справедливого судового розгляду, сформульованого Європейською Конвенцією про захист прав і основоположних свобод. Цей принцип є пріоритетним для здійснення правосуддя. Слід погодитися з думкою Л.М. Ніколенко, яка стверджує, що принцип змагальності в господарському судочинстві повинен бути спрямований на таку побудову судочинства, при якій повноваження суду з вирішення спору відділені від функцій та повноважень сторін. Суд зобов’язаний забезпечити справедливе та неупереджене вирішення спору, надаючи сторонам рівні можливості для відстоювання своїх позицій. При цьому суд повинен лише направляти та доповнювати діяльність сторін,

але в жодному разі не підміняти їх. Реалізація принципу змагальності пов'язана безпосередньо з виконанням завдань судочинства, а також впливає на оперативність та ефективність судового захисту [7, с. 77]. Принцип змагальності вимагає від сторін ініціативи та активності в реалізації їхніх процесуальних прав [6, с. 74].

Провадження у справі можна вважати здійсненим тільки тоді, коли відповідне судове рішення буде приведено у виконання. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України [4]. Судові рішення інших держав є обов'язковим до виконання на території України в умовах, визначених законом, відповідними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Принцип обов'язковості виконання судового рішення не позбавляє учасників судового процесу права на апеляційне та касаційне оскарження рішення. Своєчасне, повне, точне і безумовне виконання судового рішення підвищує його ефективність, сприяє виконанню завдань господарського судочинства, утвердженню законності в державі.

Конституція України встановила, що державною мовою в Україні є українська. Відповідно до ст. 3 Господарського процесуального кодексу [3], ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4] та ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» [8], розвиваючи це положення, встановлюють, що судочинство і діловодство в судах України провадиться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у процесі за мовною ознакою, використовують державну мову в судочинстві та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

У судах поряд із державною можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин в порядку, встановленому процесуальним законом. Використання в судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України. Отже, судочинство здійснюється державною мовою і тільки як виняток – мовою більшості населення цієї місцевості. При цьому особам, які беруть участь у справі й не володіють мовою, якою ведеться судочинство, забезпечується право користування рідною мовою та послугами перекладача, слідчі та судові документи повинні вручатися такій особі в перекладі на її рідну мову або мову, якою вона володіє. Принцип державної мови забезпечує виховний вплив процесу судочинства та рівність всіх громадян незалежно від їхньої національної приналежності, робить судочинство доступним і зрозумілим для місцевого населення.

Принцип справедливості широко використовується в господарському судочинстві. Слід погодитися з позицією Н.В. Іванюти, яка визначає категорію справедливості як організацію розгляду та вирішення господарського спору,

який в результаті координаційної, універсальної, імперативної характеристик забезпечує необхідний ступінь детермінаційності, інституційності, збалансованості процесуальної правомочності учасників, імплементаційності судових актів з метою захисту прав і охоронюваних законом інтересів [9, с. 184].

Невід'ємною складовою частиною принципу справедливості є право на справедливий суд. Згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [5].

Вищезазначені принципи є передумовою становлення та розвитку господарського судочинства.

Висновки

На підставі проведеного дослідження сформульовано такі висновки. Принципи господарського судочинства знаходять свій прояв у всій діяльності господарського суду, на всіх стадіях господарського процесу, у тому числі на стадії виконання рішення.

Слід визнати, що визначений перелік загально визначених принципів правосуддя не є вичерпним. Більшість принципів правосуддя потребують детального закріплення у законодавстві.

Таким чином, можна констатувати зміни в системі принципів господарського судочинства, які проявляються у розповсюдженні принципів на всіх стадіях господарського судочинства, нормативному закріпленні в Конституції України, Господарському процесуальному кодексі та Законі України «Про судоустрій та статус суддів». Також принципи правосуддя знаходять свій прояв у міжнародно-правових стандартах здійснення правосуддя, які застосовуються при прийнятті рішення господарськими судами.

Список використаних джерел:

1. Ніколенко Л.М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів / Л.М. Ніколенко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 174–180.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України 02.06.2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97%D0%B2%D1%80>.
6. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України (зі змінами і допов. станом на

1 серпня 2007 р.) : наук.-практ. комент. / В.Е. Беляневич. – Вид. третє. – К. : Видавництво «Юстініан», 2009. – 872 с.

7. Николенко Л.Н. Реализация принципа состязательности в хозяйственном судопроизводстве Украины / Л.Н. Николенко // *Legea si viata*. – 2016. – № 1/3 (289). – С. 74–77.

8. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran92#n92>.

9. Іванюта Н.В. Щодо принципу справедливості в господарському судочинстві / Н.В. Іванюта // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2013. – № 2. – С. 181–184.

Статья посвящена определению общепризнанных принципов осуществления правосудия на основании анализа международного и национального опыта. Доказано, что, ориентируясь на международно-правовые стандарты осуществления правосудия, принципы хозяйственного судопроизводства получили своё закрепление в Конституции Украины, Хозяйственном процессуальном кодексе Украины и законодательстве о судостроительстве и статусе судей. Подчеркнуто, что в современный период принципы хозяйственного судопроизводства продолжают развиваться и совершенствоваться в условиях евроинтеграции Украины.

Ключевые слова: принципы, правосудие, национальный опыт, международный опыт, Конвенция, хозяйственное судопроизводство, хозяйственное процессуальное законодательство.

The article is devoted to the definition of the universally recognized principles of justice based on the analysis of international and national experience. It is proved that focusing on international legal standards for the administration of justice, the principles of economic justice got embodied in the Constitution of Ukraine, the Commercial Procedure Code of Ukraine and the law on judicial system and status of judges. It was stressed that in the modern period the principles of economic justice continues to evolve and improve in terms of European integration of Ukraine.

Key words: principles, justice, national experience, international experience, Convention, commercial litigation, commercial procedural law.

